

PETROL KANUNU ve ALINAN NETİCELER

Yazan : Dr. Mehmet SELİK

Petrol insanların bugünkü ileri hayat seviyesine ulaşmalarında ve onu muhafaza ve geliştirmelerinde başlıca rol oynayan maddelerin başında gelir. Petrole sahip olan memleketler için başlı başına bir zenginlik kaynağı olması yanında, daha bir süre, medeniye-
tin çarklarının dönmesi petrole sahip olmayı gerektirecektir.

Petrol işletmeciliği, her biri kendi başına büyük teşebbüsler olan bir kaç işin başarı ile yürütülmesini gerektirir. Petrol evvelâ aranır. Sonra istihsal edilir. Daha sonra tasfiye edilir. Nihayet istihlâk mahalline nakledilir ve buralarda satılır ve kullanılır. Bu sayılan işler büyük sermaye yatırımlarını gerektirir. Petrol işletmeciliği çok kârlı, fakat aynı zamanda, büyük riskli bir iştir. Dünya petrol işletmeciliğinin mahdut ellerde toplanmasının başlıca sebeplerinden biri işin bu hususiyetidir (1).

Son elli yıldan beri dünya politikasında petrolün özel bir yeri olagelmiştir. Petrolün iktisadî olduğu kadar siyasî önemi petrole sahip olmaya ve istihsaline ayrı bir hususiyet kazandırmıştır.

Yakın zamanlara kadar dünya petrol işleri mahdut sayıda Amerikan ve Avrupa şirketlerinin inhisarında kalmıştır. Son yıllarda diğer bazı memleketler (Japonya, İtalya) bu sahada varlık gösterme gayretine girişmişlerdir. Yeni müteşebbisler eskilerine karşı daha az kârla yetinmek gibi kuvvetli bir rekabet silâhıyla hareket etme teşebbüsünü göze almışlar ve faaliyete geçmişlerdir. Bunların eski kuvvetli rakipleri karşısında nasıl bir netice alabilecekleri şimdiden bilinemezse de, bu hareketin, gerek petrol yataklarına sahip memleketler, gerekse dünya petrol piyasası için faydalı tesirleri olacağı tahmin edilebilir.

(1) Dünya petrol istihsali ve piyasası halen yedi büyük petrol şirketi tarafından kontrol edilir. Dünyada mevcut petrol tasfiyehanelerinin % 90 ı bu şirketlerin elindedir. Bak. . Ayverdi, «Dünyada Petrol» istihsal ve Maliye Mecmuası, Cilt: 5, Sayı: 7

1 — Memleketimizde Petrol Faaliyetleri :

Hemen her iş gibi, petrol mevzuu da lââyık olduğu alâkayı Cumhuriyetten sonra görmüştür. Daha önceki devrede petrol işiyle zaman zaman ilgilenilmiş fakat kayda değer hiçbir netice alınamamıştır (2).

Memleketimizde petrol araştırmalarına 1930 yıllarında başlanmış ve 1940 yılında bulunmuştur. Raman ve Garzan dolaylarında 1947 yılında, ticarî ve iktisadî işletmeye geçme imkân ve cesaretini verecek nisbetle petrol yatakları keşfedilmiştir (3).

Prof. Pamir, memleketimizde şimdiye kadar bulunanlardan başka petrolü sahaların bulunduğu ilmen muhakkak nazariyle bakılabileceğini söylemektedir (4). Şurası da önemle kaydedilmelidir ki, Türkiye, kendi parası, büyük ölçüde kendi teknik eleman ve müstehassısları ile petrol araştırmalarına girişerek petrol bulan ilk ve tek Yakın ve Orta Doğu memleketidir (5). Bunlara rağmen, memleketimizde petrol arama ve işletilmesi işlerinin çok yavaş gittiğine dair hayli yaygın bir kanat mevcut olagelmıştır. Petrol faaliyetlerini yeniden düzenleyecek bir kanun hazırlanması fikri ve böyle bir kanunun hazırlanıp çıkarılması bu kanaatin eseri olmuştur, denilebilir.

1952 yılında, henüz petrol kanunu çıkarılmadan, Prof. Pamir petrol araştırmaları konusunda şu tekliflerde bulunuyordu : «... Petrol mevzuunda memleket membaları üzerinde tetkik ve ara-malar yapmak sırf millî bir iş olmalıdır. Mevcut mevzuata dokunmadan tetkik ve aramayı, işletmeden tamamen ayırarak, yalnız ve yalnız kendimiz yapabiliriz... Raman ve Garzan petrol yatakları keşfolunmazdan evvel, herhangi bir yabancı sermayeye karşı petrol işletme mevzuunda koyacağımız şartlar, her halde bu günkü şartlarımızın aynı olamazdı. Birinci halde şartlarımız meçhul-ler üzerine, ikinci halde ise malûmlar üzerine müesseytir. Malının

(2) Osmanlı İmparatorluğu devresi, bu bakımdan, bir seri imtiyaz veya ruhsatname spekülasyonu devresi olmuştur. Bak. K. Lokman, «Memleketimizde Petrol Araştırmaları» Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni, Cilt: VI, Sayı: 2, (Şubat 1958)

(3) Lokman, a.g.m. Pamir, «Türkiyede Petrol Var mı?» Yeni İstanbul (4.1.1954)

(4) a.g.m.

(5) Lokman, a.g.m.

kıymetini bilen bir adamla bu kıymeti bilmeyen adamın söz selâhiyetleri bir olamaz» (6).

Bu zıt görüşlere rağmen, tatbikatta petrol faaliyetlerini ilk safhasından itibaren bilhassa yabancı hususî sermayeye açık tutmak fikri üstün gelmiştir. Bu şekilde istenilen neticenin daha az zamanda elde edileceği, arama işleri için sarfedilecek milî fonlardan tasarruf edileceği ve petrolcülüğün memleketimizde daha modern ve teknik bir tarzda gelişeceği ümit edilmiştir. Bu mülâhazalar Petrol Kanununun bu günkü şeklinde çıkarılmasına âmil olmuştur.

2 — Petrol Kanunu ve Bazı Genel Prensipleri :

Petrol Kanunu (7), bir bakıma, özel bir yabancı sermayeyi teşvik kanunudur. Kanun her ne kadar bünyesi ve hükümleri itibariyle böyle tahsisî bir maksadı gözetmez görünürse de, meselelerini düzenlediği faaliyet sahasının hususiyetleri bakımından, genel olarak, fiiliyatta hususiyle yabancı sermayeyi ilgilendirecektir. 1959 yılı sonunda memleketimizde mevcut bulunan 20 petrol arama şirketinden 18 inin yabancı şirket oluşu bu görüşümüze yeter derecede destekler ve teyid eder.

Türkiyede petrol aranması ve işletilmesinde uyulacak prensiplerin başlıcalarını kanun 1, 2, 4, 12 nci maddelerinde vazetmiştir.

Türkiye'deki petrol kaynakları Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Petrolü ihtiva eden arazi sahipsiz veya hususî mülkiyet

(6) Petrol Dâvamız), Cumhuriyet, (8.12.1952)

Meselâ bugün İran'daki durum, birçok bakımlardan, diğer petrol sahibi memleketlerdeki durumdan farklıdır. 1951 Millileştirme hareketiyle petrol sahaları ve tesisat İran Hükümetinin malı haline gelip, Hükümet bu tesis ve sahaları, İran Millî Şirketi vasıtasıyla Konsorsiyoma (Konsorsiyoma, British Petroleum Şirketi, sekiz milletlerarası ve dokuz küçük Amerikan şirketi dahildir) kiralamış bulunmaktadır. Konsorsiyomun araştırma sahaları da tahdit edilmiştir. İstihsal ve tasfiye, İran Millî Petrol Şirketince kontrol edilmektedir. Konsorsiyom ayrıca, istihsalin muayyen bir seviyenin altına düşmeyeceğini de garanti etmektedir. Bütün bunlar yanında, İran Hükümeti kârın % 50 sini alır. Bak. Ayverdi, a.g.m.

(7) Petrol Kanunu, 6326 sayılı ve 7.3.1954 kabul tarihlidir. Bu kanun 13.5.1955 ve 29.5.1957 tarihlerinde çıkarılan 6558 ve 6987 sayılı kanunlarla, bazı maddeleri değiştirilmek ve bazı maddelerine de ilâveler yapılmak suretiyle, tatbikat bakımından daha uygun hale getirilmiştir.

mevzuu olsa bile üzerinde petrol ameliyatında bulunabilmek için gerekli şartları haiz olarak usulüne göre müsaade alınması gerekir. Millî petrol kaynakları üzerinde tasarruf hakkı münhasıran da Devlete aittir (8).

Memleketimizin petrol kaynakları hususî teşebbüsler vasıtasıyla işletilecektir. Bu işletme keyfiyeti sür'atli,fasılasız ve verimli olmaya mecburdur. Bu maksada aykırı düşmemek şartıyla, Türkiye dahilinde yabancı menşeli petrol ameliyatında bulunulabilir. (9). Buna göre, Türkiyede Devlet petrol arama ve işletme faaliyetlerinde bulunamaz (10). Fakat Devletin vasıtalı bir şekilde petrol işleriyle uğraşması imkânı vardır. Bu imkân kanununun 121 inci maddesiyle tesis edilmiştir. (11). Adı geçen hükmî şahıs başlamış olduğu ve hüsnüniyetle devam ettirdiği arama sondajları sahası için arama ruhsatnamesi, keşif yapmış olduğu sahalar için işletme ruhsatnamesi talep ederse, bu talep, aynı sahalar için yapılmış olan diğer müracaatlara tercih olunur.

Yine 121 inci maddeye göre, ileride de buna benzer kurumlar kurulabilir. Ancak bunlar için bir tercih bahis konusu olmayacaktır. Bunlar umumî hükümlere tabi olurlar.

Bundan başka kanununun 63 üncü maddesinde, «arama sahasında bir keşif yapmış bulunan ve arama ruhsatnamesi yürürlükte

(8) 1. Madde.

(9) 2. Madde.

(10) Devletin faaliyet dışı tutuşlarının sebepleri gerekçede şu şekilde ifade edilmiştir: «Petrol kaynakları, ancak hususî teşebbüs veya yatırımları eliyle aranıp işletilebilecektir. Hususî teşebbüs ve sermayenin müessir olabilecek vüs'atte ve miktarda bu sahaya girebilmesi için Devletin ne arayıcı ve işletmeci herhangi bir suretle petrol sahibi olarak hususî teşebbüsün karşısına çıkmaması icabettir. Hususî teşebbüs Devletle rakip vaziyette çalışmak istememektedir.»

(11) 121. Madde: «Hâlen M.T.A. Enstitüsü tarafından yapılmakta olan petrol ameliyatından jeolojik istihsal dışında kalanları bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 150 gün içinde Hükümet tarafında bu maksatla kurulacak bir hükmî şahsa devrolunur.» Burada adı geçen müessesese 6327 sayılı kanunla kurulan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (T.A.P.O.) dur. Devletin 1954 yılına kadar kendi adına yürüttüğü petrol faaliyetlerini ondan devir almıştır. Hiselerinden % 51 i Hazineye aittir. Müessesenin görevi: a) Petrol Kanunu hükümleri dahilinde Türkiye'de petrol ameliyelerini, icabında petrol ve petrol mahsülleri alım, satım ve tevziini yapmak ve faaliyet mevzuuna dahil işler için her türlü muamelelere girişmek, b) Faaliyetiyle ilgili olmak üzere ticaret şirketleri kurabilmek, Türkiye'de ve yabancı memleketlerde kurulmuş bu nevi şirketlere iştirak edebilmektir.

iken nizamname hükümlerine uygun olarak işletme ruhsatnamesi talep eden bir arayıcıya, arama sahası dahilinde kendi seçtiği ve arama sahasının yarısını aşmayan her hangi bir veya müteaddit arazi parçası için, «... arama ruhsatnamesinin verildiği tarihte câri bulunan şartlarla işletme ruhsatnamesi verilir.» denilmektedir. Kaydedilen bu hükme göre, üzerinde keşif yapılmış, yâni petrol bulunmuş, bir arama sahasının ancak yarısı bu keşfi yapan aracıya verilecektir. Diğer yarısı hakkında karar vermek Bakanlar Kuruluna aittir. 64 üncü maddeye göre bu yarı sahaları Bakanlar Kurulu müzayede ile satışa çıkarabileceği gibi, ihtiyat sahaları olarak saklıyabilir, yahut TPAO ya veya kurulacak diğer kurumlara işletilmek üzere devredebilir. Bu hükmün Petrol konusunda millî menfaatlere gayet uygun düştüğünü kaydedelim.

Petrol Kanununun hazırlanma maksadı ikinci maddede de açıklandığı gibi, millî petrol kaynaklarının geliştirilip kıymetlenmesidir. 29/5/1957 tarihinde bu maddeye yapılan bir ilâve ile kaydedilen ana maksada uygun olduğu nisbette Türkiye dahilinde yabancı menşeli petrol ile yapılan petrol ameliyatına müsaade edilmiş ve bu faaliyetin inkişafı teşvik edilmiştir.

Kanunun maksat ve şümûl sahasını bu tarzda genişletmenin hangi ihtiyaca cevap teşkil etmek niyetiyle yapıldığını 6558 sayılı kanunun gerekçesiyle geçici komisyon raporunda açıklanmış olarak görüyoruz. Gerekçede şöyle denilmektedir : «... yabancı menşeli ham petrolün nakli, tasfiyesi ve bu tasfiyenin mahsülleri Petrol Kanunumuzun şümülü dışında kalmakta idi. Halbuki, 1954 den bu yana geçen zaman zarfında memleketimizde şimdilik yabancı menşeli ham petrol işlemek maksadiyle ve üzerlerinde durulmaya değer ciddiyet ve mahiyette rafineri tesisleri kurulması teşebbüsleri ile karşılaşmıştır. Bu mevzuda yapılan tetkikler, bu tesislerin memleketimizde Petrol Kanunu hükümlerine tâbi olarak şimdiden kurulmasında fayda bulunduğu neticesini vermiştir. Petrol Kanununun ikinci maddesinde yapılan tadilât, yabancı menşeli ham petrolün,... Türkiye dahilinde nakil ve tasfiye edilmesine imkân vermeye matuftur. Bu suretle, kanunun esas maksadına hâlel getirilmeden ve yerli petrol bulunmasına intizar edilmeksizin petrol sanayiinin memleketimizde kurulmasına yol açacaktır.» Komisyon raporunda da aynı konuya dair şu mütalâada bulunulmuştur : «Memleketimizde petrol sanayiinin sür'atle tesisine imkân vermek ve lüzumu halinde yabancı memleketlerden limanlarımıza petrol nakliyatını sağlayacak boru döşenmesi için yapılacak tekliflere hazır bulunmayı temin etmek gibi iki mü-

him maksadı... ihtiva eden lâyiha encümenimizce muvafık müta-lâa edilmiştir.»

Kanunun şümül sahasını yabancı ham petrolü de içine alacak şekilde genişletmenin faydalı neticeleri olabilir. Bir defa, memleketimizde kurulmaları, petrolün bulunmasına, işletilebilir kıymette olduğunun anlaşılmasına bağlı olan tasfiyehane, muhafaza ve nakliye tesisleri gibi tesisler geçici bir zaman için veya ileride kapasiteleriyle ilgili olarak hem yabancı hem de yerli ham petrolü işletmek üzere şimdiden kurulabileceklerdir. Bunun memleketimizde petrol faaliyetlerini geliştirme gibi bir faydası olabileceği muhakkaktır. Ayrıca, petrol bulununcaya kadar ilâve iş imkânları yaratmak, petrol işlerinin öğrenilmesi fırsatını doğurmak gibi faydaları olabilir. Fakat bu arada yabancı ham petrol ameliyatı kanununun asıl maksadını gölgeleyecek bir gelişme istidadını göstermemelidir.

Millî petrol kaynakları sür'atle fasılasız ve verimli bir şekilde geliştirilip kıymetlendirilecektir. Kanun bu vasıfları haiz bir petrol ameliyatını temin maksadiyle bazı tedbir ve mecburiyet hükümleri vazetmekten uzak durmamıştır. Bunların en belli başlıları olarak 57, 58, 59 ve 68 inci maddeleri zikredelim. Bunlar bir petrol hakkı alınıp faaliyete girişildikten sonra kullanılabilecek vasıtalarlardır. Kanun vazı daha başlangıçta, ilerideki petrol faaliyetlerinin istenilir şekilde olmasını temin maksadiyle alâkalı olarak, petrol hakkı iktisabı için yapılacak talebin ve bu talep için müracaatta bulunacak talibin bazı vasıfları haiz olmasını istemiştir. Talibin istenilen vasıflara sahip bulunması ilerideki petrol ameliyatının düzgün yürütülmesinin ilk şartları veya teminatı sayılmıştır. Kanunun 4 üncü maddesini kaydedelim :

Madde 4. Petrol hakkı iktisabı için yapılan bir talebin kabul veya reddedilmesinde : 1 - Talebin millî menfaatlere ve bu kanunun maksadına uygun bulunup bulunmadığı, 2 - Talibin: a) Tatbik olunan kanun ve nizamnamelere ve talimatlara riayetkârlığı, b) Bu kanunun maksadına uygun bir surette çalışacağı hususunda karine olabilecek evvelki faaliyetleri, c) Benzeri ameliyatın yürütülmesindeki tecrübe, d) Tasarlanan petrol ameliyatını yürütmek hususundaki malî iktidarı, nazara alınır.

Hükmün birinci fıkrasına göre, petrol hakkı elde etmek için yapılan bir talebin millî menfaatlere ve bu kanunun maksadına uygun olması lâzımdır. Kanunun maksadını biliyoruz: Yurd petrollerinin sür'atle fasılasız ve verimli bir şekilde geliştirilip kıymetlendirilecektir.

metlendirilmesi. Bu maksadın gerçekleşebilmesi için kanun, altıncı madde hükmünce, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya yabancı devlet mevzuatına göre hükmî şahsiyeti haiz bir şirket olması gereken talep sahibinin daha evvelki faaliyetlerini, petrol işletmeciliği sahasındaki tecrübesini ve tasarlanan petrol işlerini yürütmeye yeterli malî imkâna sahip bulunmasını ilk şart saymaktadır. Bu hüküm muvacehesinde, Türk hususî teşebbüslerine bu sahanın kapalı kalacağını kabul etmek zarureti vardır. Çünkü, Türk hususî sermaye sahipleri bir araya gelerek gerekli sermayeyi temin etmiş olsalar bile, kanunun evvelki faaliyetler ile tecrübeye müteallik hükmü sıkı şekilde tatbik edildiğinde, bu hususî Türk ortaklığına petrol hakkı verilemeyeceği neticesine varmamız gerekir. Türk hususî teşebbüsünün petrol sahasında ne mukaddem faaliyeti ve binaenaleyh ne de tecrübesi vardır. Türk hususî sermayedarlarının petrol işlerine girişmesi, ancak, TPAO ya, ileride kurulacak buna benzer kurumlara iştirak yolu ile olabilir. Bugünkü halde Türkiye petrollerini arama ve işletme, malî iktidarlara, geçmişteki tecrübe ve faaliyetleri bakımından en müsait durumda olan yabancı petrol şirketlerine alabildiğine açık bir sahadır. İşin aslında da bu sahaya yabancı sermaye ve tekniğini celbetmek, sarahaten kanun hükmü halinde söylenmese bile, asıl gayenin başında gelmektedir. Kanunun bütün sistemi ve ana prensipleri bu gayeden hareket eder mahiyettedir. Bu iddianın en iyi delillerinden birini şimdi ele alacağımız 12 nci madde hükümleri ortaya koyar. 12 nci madde bir taraftan da 4 üncü maddedeki talebin millî menfaatlere uygunluğu meselesiyle alâkalıdır.

Madde 12. 1 - Yabancı devletlerin doğrudan doğruya veya dolayısıyla idaresinde müessir olabilecekleri mikyasta veya şekilde malî ilgileri veya menfaatleri bulunan hükmî şahıslarla, yabancı bir devlet için veya yabancı bir devlet namına hareket eden şahıslar : a) Petrol hakkına sahip olmazlar ve petrol ameliyatı yapamazlar, b) Petrol ameliyatına lüzumlu menkûl ve gayrimenkûl emvali satın alamazlar, bunlara sahip olamazlar veya bunlar üzerinde hak veya menfaat tesis edemezler, c) Bir petrol ameliyatına müteferri veya onun bir kısmını teşkil eden tesisleri kuramaz veya işletemezler. 2 - İcra Vekilleri Heyeti kararı ile bu maddeye istisna tanınabilir. Bu karar aleyhine adlî ve idarî kaza mercilerine müracaat olunamaz.

Maddenin ikinci fıkrası olmasa, 4 üncü maddede bahis konusu edilen petrol hakkı taleplerinin millî menfaatlere uygunluğu meselesini oldukça belirli ve sağlam ölçülere nisbeten bağlamış

olabilirdi. Fakat öyle görünüyor ki, maddenin asıl önemli ve can alacak hükmü ikinci fıkrasındaki istisna tanınabileceği hükmüdür. Bu vaziyette birinci fıkra önemini büyük ölçüde kaybetmekte ve Hükûmete petrol hakkı verirken, bir dereceye kadar rehber hizmeti görececek bir mahiyet kazanmaktadır. Asıl karar verecek organ Bakanlar Kuruludur. Bakanlar Kurulu mahzurlu görmeyip, bilâkis faydalı bulduğu takdirde, malî ve sair menfaat alâkaları ne olursa olsun, bir yabancı petrol şirketine Türkiye'de petrol arama ve işletme hakkı verecektir. Fakat bu aynı durumdaki diğer yabancı petrol şirketleri için bir emsal teşkil edemeyecektir.

Buraya kadar ki incelemelerimizle, Türkiye'de kimlerin ne gibi şartlar altında petrol hakkı sahibi olabileceğini görmüş bulunuyoruz. Bu bahse son vermeden evvel bir defa daha petrol faaliyetleri sahasında yerli sermayenin sahip olacağı mevki üzerinde durmak istiyoruz. Yerli sermayedarlar için bu sahada, ya tecrübe sahibi yabancı petrol şirketlerinden Türkiye'ye gelecek olanlara ortak olmak, ya da TPAO veya kurulacak buna benzer kurumlara katılmaktan başka bir imkân mevcut gözükmemektedir. Bu iştiraklerin de ne kadar geniş olabileceği yabancılardan davranışları ile yerli sermayedarların heveslerine bağlı olacaktır. Öyle görünür ki, hususî yerli sermayeden bu sahada daha bir zaman fazla bir şey beklenemez. Memleketimizde petrol sahasında gerek sermaye, gerek kurulmuş müesseseleri ve tecrübesi ile, evvelki faaliyetleri yüzünden en müsait varlık Devlettir. Bu itibarla, Devletin önayak olması ile kurulacak Devletten gayri hükmî şahsiyeti haiz millî kurumların varlık ve faaliyetlerine verilmesi gereken önem artmış oluyor. Aksi halde, bütün petrol işlerinin kısa zamanda yabancı ellere geçmesi tehlikesi vardır.

3 — Arama ve İşletme Sahalarının Büyüklüğü ve Arama ve İşletme İçin Verilen Müddetlerin Uzunluğu :

Bir taraftan arama ve işletme sahaslarının ne kadar büyük olacağı, diğer taraftan bu sahalarda üzerinde ne kadar zaman arama ve işletme faaliyetlerinde bulunulabileceği sermaye yatıracak müteşebbis kadar bu işlerin ülkesi dahilinde yapılacağı Devleti de alâkadar eder. Alâkanın ağırlık merkezi malî ve iktisadî menfaat mülâhazalarında yer alır.

Bazı memleketler aramayı azamî bir müddetle sınırlamışlar, bazıları tamamen serbest bırakmışlardır. Aşağıdaki tablo bir kı-

sım Avrupa İktisadî İşbirliği Memleketlerinin bu konuda kabul ettikleri esas ve müddetleri göstermektedir (12):

	<i>Başlangıçtaki müddeti</i>	<i>Sayısı</i>	<i>Yenilemeler Müddeti</i>	<i>Şartları</i>	<i>Yekûn Devam Müddeti</i>
Almanya	5 yıl	Sınırsız	3 Yıl	Anlaşmaya göre asgari faaliyet	Sınırsız
Avusturya	Tesbit edilme- miştir	—	—	—	—
Belçika	»	—	—	—	—
İspanya	»	—	—	—	—
İrlanda	»	—	—	—	—
Lüksemburg	»	—	—	—	—
Hollanda	»	—	—	—	—
Danimarka	10 Yıl	8	5 Yıl	Anlaşmaya göre asgari faaliyet	50 Yıl
Fransa	Azamî 5 yıl	2	Azamî 5 Yıl	»	15 »
İngiltere	» Yıl	2	1 Yıl	Keyfî	5 »
İtalya	3 Yıl	2	2 Yıl	Anlaşmaya göre asgari faaliyet	7 »
Sicilya	3 Yıl	2	3 Yıl	»	9 »
Portekiz	50 Yıl	1	49 Yıl	»	99 »
İsviçre	5 Yıl	1	5 Yıl	Keyfî	10 »
Türkiye	6 Yıl	2	2 Yıl	»	10 »

Görülüyor ki, memleketimiz arama müddeti konusunda muhafazakâr memleketler arasında yer almıştır. Bir petrol arayıcısı arama müsaadesi aldığı bir saha üzerinde azamî 10 yıl arama ya-

(12) O.E.E.C., «Report on the Search for and the Exploitation of Crude Oil and Natural Gas in the O.E.E.C. Area» (Aralık, 1957), s. 42, Tablo: 5.

pabilir. Altıncı yıldan sonraki iki uzatma da otomatik olarak verilmemez. Altı yıl zarfındaki çalışmaları gözden geçirilir, lâyük ve müstahak bulunursa iki defa ikişer yıllık temditler yapılır.

Aynı memleketlerde arama ruhsatnamelerinin arama imkânı verdiği saha genişlikleri aşağıda görölmektedir (13):

	<i>S A H A</i>	<i>A Z A L T M A</i>	<i>Bir şahsın arama yapabileceği azamî saha</i>
Almanya	Tesbit edilmemiştir	—	—
Avusturya	»	—	—
Belçika	»	—	—
Fransa	»	% 50 birinci yenilemede % 12,5 İkinci yenilemede	—
İrlanda	»	—	—
Lüksemburg	»	—	—
İsviçre	»	—	—
İspanya	Asgari 1000 Hektar	—	—
İngiltere	8 Milkare	—	—
	200 Milkare		150 bin hektar her bölgede
İtalya	50 Bin hektar azamî	Her yenilemede orijinal sahanın % 25	300 bin hektar bütün memlekette
Sicilya	100 Bin hektar azamî	Her yenilemede % 20	100 bin hektar
Danimarka	Bütün ülke tek bir kumpanyaya verilmiştir	—	—
Portekiz	»	—	—
Türkiye	50 bin hektar azamî	—	400 bin hektar her bölgede azamî

Memleketimizde her arama ruhsatnamesi azamî 50 bin hektarlık sahada arama hakkı verir. Türkiye Petrol Kanununun tat-

bikarı bakımından bölgelere ayrılmıştır. Aynı arayıcı bir bölge dahilinde sekiz ruhsatnameden fazlasına sahip olamaz. Bu demektir ki, bir bölge sahilinde aynı arayıcı 400 bin hektarlık sahada arama yapabilir. Bütün memleket dahilinde azamî ne kadar sahada arama yapabilir. Bütün memleket dahilinde azamî ne kadar sahanın aynı arayıcıya verilebileceğine dair bir hüküm yoktur. Buna göre, meselâ, beş bölge olduğu bir sırada aynı arayıcı bu bölgelerde yekûn halinde iki milyon hektarlık sahada arama yapabilecektir, demektir. Kanunumuz hayli liberal sayılacak bir karakterdedir, denilebilir.

İşletme ruhsatnamesinin devam müddetlerine gelince, O.E.E.C. memleketleri için durum aşağıda görüldüğü gibidir (14) :

	İLK MÜDDET	SAYISI	Yedileme Müddeti	Şartları	Yekûn devam müddeti
Avusturya	Tesbit edilmemiştir	—	—	—	—
Belçika	»	—	—	—	—
İspanya	»	—	—	—	—
İrlanda	»	—	—	—	—
Lüksemburg	Ebedî	—	—	—	—
Hollanda		—	—	—	—
Danimark:	50 Yıl	—	—	—	50 Yıl
Fransa	50 Yıl	1	—	Keyfî	50 Yıl
	5 Yıl	—	5 Yıl	—	15 Yıl
İngiltere	50 Yıl	1	25 Yıl	Keyfî	75 Yıl
İtalya	20 Yıl	1	10 Yıl	Otomatik	30 Yıl
Sicilya	20 - 30 Yıl	—	Tesbit edilme- miştir	Keyfî	Tesbit edilme- miştir.
Portekiz	50 Yıl	1	49 Yıl	Keyfî	99 Yıl
İsviçre	80 Yıl azamî	—	—	—	80 Yıl
Türkiye	40 Yıl	1	20 Yıl	Keyfî	60 Yıl

Memleketimizde bir petrol işletme ruhsatnamesi yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 40 yıl müddetle muteberdir. Bu müdde-

tin bitiminde bu zaman zarfındaki faaliyet tarzı gözönünde bulundurulur, işletmeciye, bir defaya mahsus olmak üzere 20 seneyi geçmemek şartıyla, bir uzatma tanınabilir. Böylece aynı işletmeci bir saha üzerinde 60 yıl işletmeci olarak kalabilir, aynı saha üzerinde 10 yıl da arayıcı olarak bulunmuşsa aynı kimsenin bir saha üzerindeki kalış müddeti arayıcı ve işletmeci olarak 70 yıl olur.

Avrupa İktisadî İşbirliği Memleketleri arasında yalnız ikisi, Türkiye ve İtalya, aynı şahsın işletme faaliyetinde bulunabileceği sahayı bir azamî genişlikle sınırlamıştır. Diğer memleketlerde aynı şahsın işletebileceği sahaların hududu yoktur (15).

Memleketimizde bir işletme ruhsatnamesi 25 bin hektarlık bir sahada işletme hakkı verir. Aynı kimse bir bölge dahilinde azamî 150 bin hektarlık sahada işletme faaliyetinde bulunabilir.

Arama ve işletme hakları ile alâkalı bir mesele de arama ve keşif safhasından sonra işletme ruhsatnamesinin verilmesinde takip olunan usûldür. Danimarka ve Portekiz'de keşif yapmış bir arayıcıya işletme ruhsatnamesi otomatik olarak verilir. Lüksemburg tercihen verir. İşletme müsaadesi verilmediği takdirde, arayıcının masrafları tazmin edilir. Belçike ve Hollanda'da keşiften sonra işletme ruhsatnamesinin verilip verilmeyeceği hükûmetin kararına bağlıdır. Müsaadenin reddi halinde masraflara karşılık tazminat verilir. Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İrlanda, İtalya ve İsviçre'de işletme ruhsatnamesi verme hakkı mahfuz tutulmuştur. O.E.E.C. raporunda memleketimizde sayılan memleketler kategorisine konulmuştur (16). Kanunumuzun tesbit ettiği durum şudur: Madde 63 — Arama sahasında bir keşif yapmış bulunan ve arama ruhsatnamesi yürürlükte iken nizamname hükümlerine uygun olarak işletme ruhsatnamesi talep eden bir arayıcıya, arama sahası dahilinde kendi seçtiği ve arama sahasının yarısını aşmayan herhangi bir veya müteaddit arazi parçası için, ... arama ruhsatnamesinin verildiği tarihte câri bulunan şartlarla işletme ruhsatnamesi verilir.

Hükümün ifadesinden anladığımıza göre, keşif yapmış usulüne uygun talepte bulunmuş ve muayyen şartları kabul etmiş bir arayıcıya işletme ruhsatnamesi verilmezlik edilemez. Kanunda, diğer memleketlerin bazılarında olduğu gibi, işletme müsaadesinin red-

(15) O.E.E.C., S. 48-49

(16) O.E.E.C., a.g.e., S. 45

di halinde verilecek bir tazminattan bahis yoktur. Buradan da çıkarılabilir ki; hükümet adına hareket eden Petrol Dairesi her türlü gerekli işi yapmış ve şartlara uymuş bir keşif sahibi arayıcıya işletme ruhsatnamesi vermektен içtinap edemez.

4 — Petrol Hakkı Sahiplerinin Çeşitli Mükellefiyetleri :

Petrol hakkı sahipleri Petrol Kanunu'na göre, çeşitli haklarla teçhiz oldukları gibi; sayıları hayli kabarık birtakım mükellefiyetlere de tabi tutulmuşlardır. Bunlardan başlıcalarını gözden geçireceğiz.

a) İstihsale ilgili bir mükellefiyet : Memleket ihtiyacının karşılanması : Kanun vazı haklı ve isabetli bir şekilde memleketimizde istihsal edilen veya hariçten ham olarak getirilip de imâl edilen petrol ve petrol mahsullerinden herşeyden evvel memleket ihtiyacının karşılanacağı esasını koymuştur. Memleket ihtiyacı deyince, Türk Silâhlı Kuvvetleriyle sivil halkın petrol ihtiyacını karşılayacak miktar başta gelmek üzere, limanlarımızdaki gemilerin ve hava meydanlarımızdaki uçakların yakıt ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçları karşılamak için memleketimizdeki tasfiyehanelerin tasfiye etmeleri gereken petrol anlaşılır. Petrol hakkı sahiplerinden bu ihtiyacın sağlanması Bakanlar Kurulu kararı ile istenir. Temin edilen petrol, kanunda tarif edildiği tarzda, piyasa fiyatı ile muamele görür. Bu ihtiyacın karşılanması, için, İşletmeler Bakanı, petrol sahiplerinden işin icaplarına aykırı düşmemek şartıyla, mevcut kuyulardan gerekli miktarda petrol istihsal etmelerini istiyebilir.

b) Devlet hakları : Arama safhasında devlet hakkı, işletme safhasında devlet hakkı : Her petrol arayıcısı ve işletmecisi, her arama ve işletme sahası için bir devlet hakkı ödemekle mükelleftir. Evvelâ arama safhasındaki devlet hakkını görelim:

Madde 56 — 1 - Arayıcı her arama sahası için devlet hakkı ödemekle mükelleftir. Bu hak arama sahasının hektarı başına yılda :

1 inci ve 2 nci yıllar için	0.50 Lira
3 üncü ve 4 üncü yıllar için	1.00 »
5 inci ve 16 ncı yıllar için	1.50 »
7 nci ve 8 inci yıllar için	2.00 »
10 uncu yıldan sonra her yıl için	3.00 » dir.
2 — Arayıcının bir yıl zarfında arama sahası içinde yaptığı	

aramanın ve bu sahanın petrol imkânlarını tesbit maksadıyla saha dışında yaptığı jeolojik istikşafın masrafları o yıl içinde ödeyeceği mecmu devlet hakkından tenzil edilir. Ancak, tenzil edilecek miktar devlet hakkının % 80 ini aşamaz.

3 — Arama sahasında bir keşif yapmış olan arayıcının bir vergilendirme döneminde kuyu başı fiyatı üzerinden ödediği devlet hissesi aynı dönem içinde o saha üzerinden ödeyeceği devlet hakkından mahsup edilir.

Devlet hakkı denilen mali mükellefiyet bir vergi midir, yoksa bir kira bedeli midir, belli değildir. Gerekçede arama safhası devlet hakkı için şunlar söylenmiştir: «Gittikçe yükselen devlet hakkının arama esnasında sarfedilen paranın bu haktan mahsubunun, ameliyatın yapılmasını teminde en iyi vasıta olduğu teorisine dayanarak tasarı senede arama sahasının miktarı başına 0.5 liradan başlayarak 3 liraya kadar yükselen bir devlet hakkını derpiş etmiştir. Arama masrafları bu hakkın % 80 ine kadar tenzil edilebilir.»

Öyle görünüyorki, bu ödeme mükellefiyeti gelir temin etme maksadıyla alâkalı değildir. Daha ziyade, arayıcıyı arama işlerini çabuklaştırmaya, bunun için yapılması gerekli masraflardan kaçınmamaya sevk gayesini gütmektedir. Arayıcıya bu sırada yaptığı masrafları nasılsa ödemek zorunda olduğu yıllık devlet hakkı meblâğının % 80 ine kadar mahsup edebilme imkânı verilmiştir. Buna göre, meselâ, bir arayıcı 50 bin hektarlık bir sahada 10 yıldır aramada bulunmakta ise, bu müddetin sonunda arayıcının ödemesi gerekecek meblâğ 750 bin lira olur. Bunun % 80 i yani 600 bin lirası yapılmış arama masraflarına karşılık tutulacak ve geriye kalan 150 bin lira devlet hakkı olarak ödenecektir. Tahmin edilebilir ki, arayıcı 10 yılın sonunda nasıl olsa ödemek zorunda kalacağı 750 bin liranın 600 bin lirasını devlete ödemektense arama işlerinde kullanmayı daha akıllıca bir iş sayacaktır. Bu itibarla hüküm bir teşvik unsuru olarak mütalâa edilebilir. Aynı zamanda faydalı bir fonksiyon ifa etmesi beklenebilir. Böyle olunca, arama safhasında daha ziyade teşvik hizmeti gören bir mükellefiyettir, diyebiliriz.

Arama safhasındaki devlet hakkından sonra, işletme safhasında da bir işletme devlet hakkı ödenmesi bahis konusudur.

Madde 69 — 1 — İşletmeciler, her işletme sahası için bir devlet hakkı ödemekle mükelleftirler. Bu hak işletme sahasının hektarı başına yılda :

1 inci yıl için	3 Lira
2 nci » »	4 »
3 üncü » »	5 »
4 üncü.» »	6 »
5 inci ve müteakip her yıl için	8 » dır.

2 — İşletmecinin bir vergilendirme döneminde bir işletme sahası için kuyu başı fiyatı üzerinden ödediği devlet hissesi, o işletme sahasına ait olarak o dönem için ödiyeceği devlet hakkından mahsup olunur.

3 — Arama sahasındaki bir keşif dolayısıyla işletmeci mükellefiyetlerine tabi bir arayıcının ödeyeceği devlet hakkı, arayıcı sıfatıyla ödemesi gereken devlet hakkından fazla olamaz.

Bu ikinci nev'i devlet hakkı birinciye nazaran daha yüksek tesbit edilmiştir. Bunun bir sebebi olabilir : Artık petrol bulunmuştur. Ve işletmeci istihsale geçecek durumdadır. İstenilen şey de onun işe biran evvel başlayıp azami istihsalde bulunmasıdır. Bu maksadı teminde bu ikinci nev'i devlet hakkının faydalı bir rol oynayacağı düşünülmüştür. Petrol hakkı sahibi petrolü bulmuş, hazırlıklarını tamamlayıp istihsale geçecektir. İstihsale başlamadığı veya işte gerekli sür'ati göstermediği takdirde, bu gibi hareket tarzlarına mani olucu kanun hükümlerinin harekete geçirilmesi vakıası bir tarafa, hak sahibi hayli yüksek devlet hakkını ödemek zorunda bulunacaktır. Halbuki istihsale başlar ve netice alırsa, istihsale bağlı olarak ödiyeceği devlet hissesini, ödemek zorunda bulunduğu işletme devlet hakkından tenzil edebilecektir. Bunun içindir ki, petrol bulunduktan sonra istihsale geçmek herkesten evvel petrol hakkı sahibinin menfaatinedir. Çünkü, devlet hissesi adı altında ödiyeceği istihsale bağlı paralar, istihsalde bulunsa da bulunmasa da, yahut az istihsal etse de çok istihsal etse de, ödiyeceği devlet hakkından mahsup edebilecek hale gelecek, masraflarını azaltacak ve kârını arttıracaktır.

c) İstihsale bağlı bir mükellefiyet : Devlet hissesi : Devlet hissesi, devlet hakkı denilen mükellefiyetten mahiyet itibariyle farklıdır. Devlet hissesi, arayıcı veya işletmeci tarafından istihsal edilen petrolün sabit bir nispeti olarak hesaplanır ve ödenir.

Madde 78 — 1 — Bir arayıcı veya işletmeci, arama veya işletme sahasından istihsal edip depoladığı petrolün sekizde birini devlet hissesi olarak ödemekle mükelleftir. Ancak : a) arama ve işletme sahası ile ilgili olarak yapılan arama, inkişaf veya istihsal ameliyelerinde, veya b) daha çabuk, daha verimli veya nihai olarak daha büyük istihsal yapmak maksadıyla, aynı veya diğer bir hazne tabakasına sevk etmek suretiyle kendisi tarafından kullanılan petrollerden devlet hissesi ödemez. 2 — Petrol müstahsilinin ödiyeceği devlet hissesi nakten veya ... aynen ödenebilir

Devlet hakkı ve devlet hissesini düzenleyen üç maddede de görüldüğü gibi, arama sahasında arama esnasında bir keşif yapması halinde, arayıcı da işletmeci gibi devlet hissesi öder. Bu meblâğ da ödiyeceği devlet hakkından mahsup edilir. İşletmeci mükellefiyetleri altına girmiş arayıcının ödiyeceği devlet hakkı arayıcı sıfatıyla ödemek zorunda olduğu devlet hakkından fazla olmaz.

Devlet hissesinin, aynı işletme sahasına ait olarak o dönem için ödenecek devlet hakkından mahsup olunacağı hükmü, 13.5.955 tarihinde 6558 sayılı tadil kanunuyla vaz edilmiştir. 6326 sayılı ana kanun aynı meseleyi düzenleyen hükmünde devlet hissesinin devlet hakkından değil, fakat devlet hakkının devlet hissesinden mahsup edileceğini söylüyordu. 6558 sayılı kanunun tasarı gerekçesinde bu değiştirme için şöyle deniliyor : «Kanuna göre (6326 S. K.) devlet hakları sene sonunda, devlet hisseleri ise sene içinde muayyen devrelerde ödendiğinden, sene içinde ödenmiş bulunan devlet hisselerinin sene sonunda tahakkuk edecek devlet hakkından mahsup edilmesi gerekmektedir. Bunu temin maksadıyla gereken değişiklik yapılmıştır».

Gerçekten değişikliğin bundan öteye bir mâna ve ehemmiyeti yoktur. Basit bir misal bunu kolayca gösterecektir. Meselâ, işletmeci İ ye ait S sahasında yapılan istihsalden dolayı İ 500 lira devlet hissesi, 800 lira devlet hakkı ödemek durumunda ise, diğer tenziller nazarı itibara alınmaksızın (17), sene sonunda ödiyeceği devlet hakkı 300 lira olacaktır. Şimdi aynı şeyi devlet hakkının devlet hissesinden mahsup edilmesi esasına göre düşünelim. 500 liralık devlet hissesi ödenmişse ödenecek devlet hakkı yine 300 lira olacaktır.

(17) İ. Selhep, «Petrol Şirketlerinin Malî Mükellefiyetleri», A.Ü. Hu. Fak. Hukukî Araştırmalar Enstitüsü, Müsterek Yayınlar Serisi, No. 3, s. 173

Bir defa da, devlet hissesinin 800, devlet hakkının 500 olduğunu farzedelim. Bu takdirde, ödenecek devlet hissesi 300 lira gibi gözükürse de, bu meblâğ fiilen ödenmiş bulunacağından, sene sonunda sadece 500 liralık devlet hakkı ödenmiyecektir. «Ne Kanunda ne de Nizamnamede dönem içinde ödenmiş olan devlet hisselerinin dönem sonu itibariyle ödenmesi gereken devlet hakkından fazla olması halinde herhangi bir red keyfiyeti nazarı itibara alınmış olmadığı cihetle, o yıl içinde ödenmiş olan devlet hisselerinden iade bahis konusu olmayacaktır. Bu vaziyette devlet hakkı alınmaması ile iktifa edilecektir» (18).

Devlet hakkının devlet hissesinden mahsup edilmesi esasına göre hesaplandığında 800 liralık devlet hissesi ödenmiş olacağından 500 liralık devlet hakkı ödenmiyecekti. Görülüyor ki, bütün hallerde netice değişmemiştir.

Faaliyet halinde olup zengin yatakları işleten bir teşebbüsün ödiyeceği devlet hissesi şüphesiz devlet hakkından fazla olacaktır. Netice itibariyle verimli bir petrol işletmesi kuramayan müteşebbisler, ödiyecekleri devlet hakkı, devlet hissesinden büyük olması itibariyle geleceğe muzaf kârlarını düşünerek bir nevi ilk tesis masrafına zaruri olarak katlanma durumuna giriyorlar demektir. Halbuki diğerleri verimli olmalarının masraf bakımından mükâfatını gördükleri kadar devlete de faydalı olacaklardır.

Petrol Kanununun gayesi memleket petrollerinin işletilmesi ve petrol istihsalidir. Devlet hissesi istihsale bağlı olarak azalacak veya çoğalacaktır. İstihsal arttıkça devlet hissesi de artacaktır. Devlet hissesi devlet hakkına eşit olduğu istihsal seviyesinde işletmeci bunlardan birini ödiyecektir. Devlet hissesi devlet hakkından büyük olduğu zaman aradaki fark, hisse ödeme dönemi içinde ödenmiş olacağı için, devlet hissesi devlet hakkından küçük ise, yine aradaki fark devlete ödenecektir. İstihsal yoksa devlet hissesi de yoktur. İstihsal düşük ise devlet hissesi küçük, istihsal fazla ise büyük olur. Fakat her halde, beşinci işletme yılından sonra yıllık 200 bin lira tutarındaki işletme safhası devlet hakkı devlet hissesinden hep indirilecektir.

Devlet hakları, arama safhasında faaliyetleri kamçılayıcı bir iş görürken, istihsale geçildiği safhada devletin istihsal amelîyesi neticesinden alacağı hisseyi azaltıcı bir unsur olacaktır. Zaten oldukça küçük olan devlet hissesi bu yüzden biraz daha küçülecektir.

(18) Selhep, a.g.e., s. 173.

Azami 25 bin hektar olabilen bir işletme sahasında beşinci yılın sonunda ve ondan sonraki yıllar kuyu başı fiatı üzerinden 1,600,000 liralık istihsalde bulunan bir işletmeci devlete, devlet hakkı veya hissesi diye yalnız 200 bin liralık devlet hissesini ödiyecek aynı meblâğdaki devlet hakkını ödemiyecektir. Devlet hakkını ödeme yolundan düşünürsek devlet hissesi sıfır olacaktır. Bu vaziyette hiç bir zaman devlet hissesi nispeti % 12,5 olamayacaktır. Bilâkis daima bu nispetten düşük olacaktır. Ancak istihsal arttıkça bu fiili nispet % 12,5 a çok yaklaşacaktır. Meselâ, bir işletme sahası için aşağıdaki gibi değişik istihsal seviyelerinde değişik nispetler elde edilecektir :

Devlet hissesi (lira)	Devlet hakkı (lira)	Fiilen ödenecek devlet hissesi nispeti
1.600.000	200000	% 0
3.200.000	200000	% 6,25
6.400.000	200000	% 9,38
13.800.000	200000	% 11

Buradan çıkarılacak netice şu oluyor : Yabancı sermayeyi petrol işletmeciliğine çekebilmek için zaten oldukça düşük bir nispet olarak tâyin edilen devlet hissesi hakikatte görüldüğünden de düşüktür. Şimdilik, gerekçenin ifadesiyle, «mütevazi bir devlet hissesi nispeti petrol şirketlerini memleketimize celbedecektir», diye düşünmek fazla hatalı görülmiyebilirse de, yarın ihtiyatları önemli miktarlara varan yataklar bulunup istihsale başlanınca menfaatimizin çok az olduğuna dair şikâyetlerimiz artıp, karşılaşacağımız problemler çetin olabilir.

d) Vergi mükellefiyeti : Petrol hakkı sahipleri Türkiye'de iktisadi faaliyette bulunan yerli yabancı her iş sahibi gibi yürürlükte bulunan her türlü mali mükellefiyete tabidir.

Madde 95 — 1 — Bu kanunun hükümleri mahfuz kalmak şartıyla her petrol hakkı sahibi, yürürlükte bulunan bilumum vergi, resim ve harç kanunlarıyla vergi usul kanunları hükümlerine, bunların tadillerine veya bunlar yerine kaim olacak kanunlara tabi tutulacaklardır.

95. inci maddenin bu hükmü ile petrol hakkı sahiplerinin diğer mükellefiyetler yanında farksızlığı tespit edilmiştir. Kanun diğer bir hükmüyle petrol hakkı sahiplerine çok önemli bir teminat vermektedir. Bu teminat hükmü 111 inci maddede yer almıştır.

Madde 111 — Bir petrol sahibi, Türkiye'de yaptığı petrol ameliyeleri dolayısıyla Devlet hakkına, Devlet hissesine, bu kanunun 109 uncu maddesinde derpiş olunan vergiler, sair vasıtalı ve vasıtasız vergi, resim ve harçlara tâbi tutulmakla beraber, kendisi için diğer mükellefiyet zümrelerine nazaran farklı mükellefiyet ihdas eden veya bu kanunda mükellefiyet mevcut olmadığına sarahaten işaret edilen vasıtalı vasıtasız hiç bir vergi, resim veya harç ile teklif olunamaz. Bir petrol hakkı sahibi, kendi arama ve işletme sahasında bulunan veya istihsal olunan veya bir petrollü araziden istihraç olunan, depolanan, naklolunan ve satılan petrol için bu kanun gereğince hesaplanacak Devlet hakları, Devlet hisseleri, gelir ve kazançlar üzerinden alınacak vergiler hariç olmak üzere petrol üzerine müesses vasıtasız veya vasıtalı hiç bir vergi, resim veya harca tâbi değildir. Memleket ihtiyaçlarını karşılamak için satılan petrol mahsulleri bu hükümden müstesnadır.

Kaydettiğimiz maddeden anlaşıldığına göre, petrol hakkı sahibi malî mükellefiyet konularında, diğer mükelleflerden farklı muameleye tâbi tutulmamak şartıyla, yapılacak değişikliklere tâbi olacaktır. Aynı zamanda kanunda kendisi için mükellefiyet bulunmadığı sarahatle belirtilmiş mevzularda sonradan mükellefiyete tâbi tutulamıyacaktır. Üçüncü olarak, kanunda yer alan malî mükellefiyetlerden başka hiç bir mükellefiyete tâbi olmayacaktır. Bu üç kaydın her biri için bir misal verecek olursak, Gelir Vergisi Kanununun 89 uncu maddesinde yer alan vergi nisbetlerinde 14.2.1957 tarihinde yapılan değişikliklere her mükellef gibi petrol sahibi de uyacaktır. Petrol Kanununun 112 nci maddesine göre, petrol hakkı sahibi Türkiye'de petrol ameliyelerinde kullanılmak üzere muayyen şartlara uygunluk halinde getireceği mallar ve malzeme için 25 yıl gümrük ve diğer ithal vergi ve resimlerinden muaftır. Bu muafiyetin zamanında kısaltma, mevzuunda daraltma yapılamıyacaktır. Nihayet, petrol sahibi bu kanunda yer almayan herhangi bir mükellefiyeti yüklenmek zorunda bırakılamaz. İstikbal için kendisine verilebilecek en önemli ve değerli teminat budur. Mükellefiyetlerinin sınırlarını hâlen kanunda yer alan hususlar tâyin eder.

Bu genel açıklamadan sonra petrol hakkı sahiplerinin vergi mükellefiyetlerinin neler olduğunu kısaca gözden geçirebiliriz. Petrol hakkı sahibi bu hakkı dolayısıyla elde ettiği gelir üzerinden iki nevi vergi öder: Normal vergi, munzam vergi.

Madde 109 — 1 — Petrol hakkı sahibi, her vergilendirme dönemi için gelir ve kazançları üzerinden aşağıdaki vergilere tâbidir: a) 1 - Yürürlükte bulunan kanunlara göre petrol hakkı sahibinin sâfi gelir ve kazançları üzerinden alınacak vergi ile, 2 - Hissedarlar namına gelir ve kazançları üzerinden vergilerine mahsuben tevkif yolu ile veya başka bir şekilde ödenmesi gereken vergi, mecmuundan ibaret olan bir «normal vergi», b) Sermaye mevcutları esasına dahil kıymetleri ve 106 ncı madde mucibince müteakip senelere devri mümkün bakiye zararlarını bir kere itfa ettikten sonra gelir ve kazançları üzerinden, sâfi gelir ve kazançlarının % 50 sinden, o vergilendirme dönemi için kendisi tarafından Devlete ödenen veya ödenecek olan normal vergi ile diğer vasıtasız vergiler, Devlet hakları, Devlet hisseleri, harçlar, gümrük ve diğer ithal vergi ve resimleri çıktıktan sonra kalan miktar kadar bir «munzam vergi»...

Normal vergi Kurumlar Vergisi ile Gelir Vergisinden tereküp eder. Petrol hakkı sahibi sermaye şirketi ise, yürürlükte olan hükümlere göre, % 20 Kurumlar ve % 15 Stopaj (gelir) vergisine tâbi olur. Petrol hakkı sahibi kollektif veya âdi komandit şirket statüsüne sahipse, ortakların (komanditer şerik hariç elde ettikleri kârlar şahsî ticarî kazançları olacağından Gelir Vergisi Kanununun 103 üncü maddesindeki % 10-70 nisbetleriyle vergiye tâbi olacaklar, yine aynı maddeye göre matrah 500 bin lira ve 500 bin lirayı aşıyorsa % 60 nisbetinde vergileneceklerdir. Komanditer şerikin hissesi mevzuatımıza göre menkul sermaye iradı sayıldığından % 20 menkul sermaye iradı stopajına tâbidir. Âdi komandit şirket Kurumlar Vergisine tâbi olmadığından ve îradı elde eden yurt dışında bulunuyorsa sene sonunda tamamlayıcı bir beyanname de vermeyeceğinden bütün vergisi % 20 tevkifattan ibaret kalacaktır. Bu komanditer şeriki diğer ortaklara nazaran daha farklı bir duruma getirmektedir.

Petrol Kanunu, vergiye tâbi gelir ve kazançların hesabında petrol hakkı sahiplerine gayri safî gelirlerinden indirebilecekleri uzun bir indirim listesi kabul etmiştir. Bunların her birinin ayrı ayrı tetkiki mevzuumuzun dışında kalır. Bunlardan petrol hakkı sahibinin malî mükellefiyeti üzerinde önemli bir tesire sahip olan

ve aynı zamanda sermayeyi amorti etmede müessir bir vasıta olarak kullanılabilen «tükenme payı» üzerinde biraz duracağız.

Mevzuatımıza böyle bir indirim nevi ilk defa Petrol Kanunu ile girmekte ise de, Vergi Usûl Kanunu 298 inci maddesiyle madenler için buna benzer bir usûl kabul etmiştir. Tükenme payları hesabı, tükenen iktisadî kıymetler denen kıymetlerin istihsal ve işletilmesinde yatırılan sermayenin amortismanını temin edebilmek için kullanılan bir amortisman usûlüdür. Bu kıymetler, maden yatakları, petrol ve gaz hazneleri ve ormanlardır. «Tükenen kıymetler, zaman geçmesiyle fizikî kayba veya bozulmağa uğramazlar. Bunlar ancak istihsalde bulunuldukça tükenirler. Tükenme, bu kaynakların istihsal edildikçe azalmasına mukabil, bunlar için yatırılmış olan sermayenin itfasını ifade etmektedir» (19).

Tükenme payı, Petrol Kanununa göre, iki şekilde hesaplanır: Maliyet esasına, nisbî esasa göre. Biz burada nisbî esas üzerinde duracağız.

Madde 104 — 1 — Tükenme payı, nisbî esas üzerinden şöyle hesaplanır: a) Petrol hakkı sahibi tarafından, 1 - Arama veya işletme sahası ile ilgili arama, inkişaf veya istihsal ameliyelerinde kullanılan, 2 - Daha çabuk, daha verimli ve netice itibariyle daha fazla istihsal yapmak maksadiyle kendisine ait olan aynı veya bir başka hazneye sevk edilen, petroller hariç olmak üzere, vergilendirme dönemi içinde her bir münferit sahada istihsal edilip depolanan petrol birimi sayısı, her birimin kutubaşı fiyatı çarpılarak tükenme payı bakımından o münferit sahanın gayri safi geliri bulunur. b) Bu fıkranın (a) bendi gereğince hesaplanan gayri safi gelirden, petrol hakkı sahibi tarafından vergilendirme dönemi için, Devlete ödenmiş veya ödenecek o münferit sahaya ait Devlet hisseleriyle o münferit sahanın içinde bulunduğu arama veya işletme sahasının Devlet hakları indirilir. c) Geri kalan miktarın % 27,5 u tükenme payıdır. 2 - Her bir münferit saha için nisbî esas üzerinden hesaplanan tükenme payı, petrol hakkı sahibinin bu münferit sahadan elde ettiği gayri safi gelirden, tükenme payı indirimi hariç olmak üzere, tenziline selâhiyetli bulunduğu bütün indirimleri yaptıktan sonra kalan gayri safi gelirin % 50 sinden fazla olamaz.

Yukarıya aldığımız maddeye göre :

Vergilenecek safî gelir = gayri safi gelir — (bütün indirimler + tükenme payı) eşitliği elde edilir. Aynı maddeye göre :

Tükenme payı = $1/2$ (Gayri safi gelir - bütün indirimler) son yazdığımız münasebeti sözle ifade etmek istersek : istihsalin bazı safhalarında, indirimlerin alâkalı olduğu masraflara ve istihsal miktarlarına bağlı olarak, vergilenecek safî gelir gayri safî gelirin % 50 si üzerinden olacak, diğer % 50 tükenme payı ve indirimlere giderek vergilenemeyecektir. Vergilenecek safi geliri bir defa daha yazacak olursak :

Vergilenecek safî gelir = (gayri safî gelir - bütün indirimler)

— (gayri safî gelir - bütün indirimler)

Görülüyor ki, tükenme payı olmadan vergiye tâbi olacak meblâğın yarısı bazı ahvalde tükenme payı oluyor.

Şimdi basit bir misalle ve kabaca Devletin petrol istihsalinden vergi şeklindeki malî menfaatinin ne olabileceğini hesaplama-ya çalışalım. Farzedelim bir petrol hakkı sahibi bir işletme sahasında 12.800.000 liralık bir istihsalde bulunsun. Yine farzedelim bu meblâğ kanununun müsaade ettiği zatî maksatlar için kullanılan petrolün çıkarılmasından sonraki miktarın kıymeti olsun. Bu takdirde, bu meblâğ o münferit sahanın gayri safi gelirini temsil edecektir. Bundan 200 bin lira işletme Devlet hakkı, bu düşüldükten sonra, % 12,5 Devlet hissesi (Devlet hakkı çıktıktan sonra hakikî nisbet % 11 e düşer) ödenecektir. Bir arada Devlet hakkı ve Devlet hissesi için 1.600.000 lira ödenir. Bunu 12.800.000 liradan çıkarırsak geriye 11.200.000 lira kalır. 11.200.000 liralık kıymetin % 27,5 u tükenme payı olarak ayrılacaktır. Bu, 3.080.000 liradır. Başka hiç bir indirim yapılmıyorsa, vergiye tâbi gelir 8.120.000 lira olur. Devletin en kârlı ve en zararlı iki durumunu mukayese etmek için önce petrol şirketinin bir kollektif şirket olduğunu kabul edelim. Bu misalde 500 bin liradan yüksek gelirlerle son değiştirmede kabul edilen % 60 nisbeti yerine, eski % 50 nisbeti tatbik edilmiştir. % 60 nisbeti tatbik edildiğinde bulunacak nisbetlerin daha yüksek olacakları tabiidir. Bu vaziyette, kollektif şirket Kurumlar Vergisi Kanununa göre vergi mükellefi olmadığından ortaklardan sadece gelir vergisi alınacaktır. Normal olarak gelir vergisi nisbetleri yüksek olduğundan bu durum Devlet bakımından en kârlı vaziyeti temsil edecektir. Kollektif şirket en aşağı iki ortaklı olabilir. 8.120.000 liralık gelirin iki ortak arasında yarıyarıya 4.060.000 lira olarak bölündüğünü kabul edelim. Bu meblâğlara gelir vergisi nisbetlerini tatbik ettiğimizde iki ortağın vergisi

4.060.000 lira olarak bulunur. Böylece Devlete ödenen her türlü Devlet hakkı, Devlet hisesi ve gelir vergileri yekûnu 5.660.000 lira olur. Bu, 12.800.000 liranın % 42,22 i kadar birşeydir. Bir kere de indirimleri işin içine katalım : Tükenme payından gayri indirimler 6.640.000 lira olsun. İndirimler çıktıktan sonraki gelir bakiyesi veya tükenme payı bakımından safî gelir 6.160.000 lira olur. Tükenme payı bunun yarısı olan 3.080.000 liradan fazla olamaz. Misalimizde bu meblâğ tam Devlet hissesi çıktıktan sonraki gelir bakiyesinin % 27,5 udur. Bu hesaba göre indirimler, bu miktar istihsal için 6.640.000 liranın aşağısında bulunduğu zaman tükenme payı bakımından bir mesele yoktur. İndirimler yekûnu 6.640.000 lirayı aştığı takdirde % 27,5 luk nisbet indirimlerden sonraki safî gelirin yarısını aşamayacağından olması gelenin aşağısında olacaktır. Bu kısa açıklamadan sonra tekrar son vaziyetteki vergiyi hesaplamaya dönelim. Son vaziyette teşebbüsün bir kurum olduğunu farzedelim : Bu defa tükenme payı, Devlet hissesi ve diğer indirimler düşüldükten sonraki vergilenecek gelir 1.480.000 lira olur. Bundan alınacak kurumlar ve gelir vergileri tutarı 347.800 liradır. Farzettiğimiz istihsal seviyesinde Devlete ödenecek bütün paraların tutarı 1.947.800 lira olacaktır. Bu, 12.800.000 liranın % 15,21 i kadar bir meblâğı ifade eder. Misalimiz aynı istihsal seviyesinde iki uç hâli temsil edebilir. Hakkî vaziyet % 15,21 ile % 44,21 arasında yer alır. Buradan çıkarabileceğimiz netice şu oluyor : Devletin vergi kazancı ve dolayısıyla petrol ameliyelerinden ötürü malî kazancı, istihsal ne kadar büyük, indirimlerin gayri safî gelire nisbeti ne kadar küçük olursa o derece yüksek olacaktır. Bundan başka teşebbüsün kolektif şirket olduğu faraziyesinde ortak adedinin iki kişi olmasından sarfınazar edilir ve ortakların taaddüt ettiği kabul edilirse, vergilenebilir gelir petrol hakkı sahibi tüzel kişinin ortakları arasında daha küçük parçalara ayrılacaktır. Ortakların sayısı ne kadar fazla olursa, gelir o kadar fazla parçalara bölüneceğinden, müterakkiyetten o derece kayba uğranacaktır. Netice olarak şahıs şirketleri şeklinde kurulan petrol teşebbüslerinin ortak adedi azaldıkça ödenecek vergi o nisbette yüksek olacaktır. Bu durum eshamlı komandit şirketin komandite ortakları bakımından da vartır. Teşebbüsün kurumlar vergisine tâbi sermaye şirketi olduğu faraziyesinde ise, ortaklar dar mükellefiyete tâbi oldukları ahvalde Kurumlar Vergisi ve % 20 menkul sermaye iradı tevkifatı ile iktifa edileceğinden bir müterakkiyet meselesi bahse konu olmayacak ve % 36 lık kanunî nisbet ile iktifa edilecektir. Bu nisbetlerin gayri safî gelir yönünden uğraması muhtemel değişiklikleri

yukarıda incelenmiş bulunduğundan tekrarına lüzum görülmemiştir.

Devlet, petrol ameliyeleri neticesinde hasıl olan kazançlardan, normal vergiden başka, bazı şartların tahakkuku halinde, bir munzam vergi alır. Bu adigeçen şartlar başlıca iki şarta ircâ edilebilir: 1 - Sermayemevcutları esasına dahil kıymetlerle (20) devri mümkün zararlar itfa edilmiş olmalıdır: 2 - Diğer malî mükellefiyetler tutarı safi kazancın % 50 sini aşmamış olmalıdır (21). Munzam vergi bu son tutar safi kazancın % 50 sinden çıkarıldıktan sonra kalan bakiyedir. Görülüyor ki, Devletin munzam vergiyi almaya başlaması, evvelâ birinci şartın yerine gelmesine, miktarı ise, bir taraftan istihsalin diğer taraftan da diğer malî mükellefiyetlerin büyüklüğüne bağlıdır.

Bütün bu incelemelerden sonra anlaşılmiş oluyor ki, Devletin petrol ameliyelerinden dolayı elde edeceği malî menfaat için genel bir nisbet bulmak hemen hemen imkânsızdır. Kanunun sistemi hayli karışıktır. Petrolcü Yakın Doğu memleketlerinde kâr meselesi daha basit bir şekilde halledilmiştir. Irak, İran, Suudi Arabistan, Küveyt ve Bahreyn'de kâr kumpanya ile hükümet arasında % 50 esasına göre paylaşılır. Aynı bölgede, bir kaç yıldan beri Japonlar % 56 - % 44 esasına göre arama imtiyazları almışlardır. İtalyanlar Japonlardan da ileriye gitmişler, % 75 - % 25 esasını getirmişlerdir. Bu son iki hareket bu bölgede faaliyette bulunan eski Amerikan ve Avrupa petrol şirketlerinin rahatını kaçırmıştır (22). Diğer memleketlerdeki bu gelişmelere bakarak Türkiye'deki mükellefiyetlerin hayli hafif kaldığını söylemek mümkündür. Buna karşı Türkiye o bölgeye benzemez, oradaki çapında petrol henüz bulunmamıştır, şeklinde bir itiraz yapılabilir. Fakat petrolün bulunmayacağını da kimse iddia edemez. Mükellefiyetlerin hafif tutulması böyle bir mukayeseye dayandırılmaz. Çünkü oralarda da yapılacak bir seri araştırma ve bunların sebep olacakları masraflar pekâlâ neticesiz kalabilir.

e) Yabancıların istihdamı ve bir mükellefiyet: Yerlilerden petrol işlerinden anlar personel yetiştirme: Petrol Kanununda da yabancı personel hakkında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununda yer alan hükümlere benzer hükümler kabul edilmiştir. Bir pet-

(20) Bunların neler olduğu, kıymetlerinin nasıl hesaplandığı için Petrol Kanununun 3 ve 98 inci maddelerine bakılmalıdır.

(21) Selhep, a.g.e., s. 206-207

(22) Ayverdi, a.g.m.

rol hakkı sahibinin, petrol ameliyatının ifası için kendisine lüzumlu olabilecek yabancı idarî ve meslekî personelle mütehassıs işçileri Türkiye'de istihdamına, Bakanın tasvibi ile Petrol Dairesince izin verilebilecektir. Burada da, verilen müsaadelere ve bunlara dayanarak çalışan yabancılara ve petrol hakkı sahiplerine 2007 numaralı kanun hükümleri tatbik edilmez.

Yerli personel yetiştirme işine gelince, Türkiye'de petrol hakkı sahibi olan kimsenin bir mükellefiyeti de budur. Çeşitli petrol işlerinde çalıştırdığı personel sayısının muayyen bir nisbeti kadar yerliyi aynı işleri yapabilecek hâle getirecek şekilde yetiştirmekle mükelleftir.

Madde 120 — 1 — İşletmeciler ve belge sahipleri 119 uncu madde mucibince istihdam ettikleri ecnebî şahıslar adedinin % 15 inden aşağı adette olmamak üzere, Türk vatandaşlarının petrol ameliyatının her safhasında ihtisas kazanmaları için yabancı memleketlerde veya Petrol Dairesince uygun görüldüğü nisbette Türkiye'deki ilmî veya meslekî müessesese veya işletmelerde eğitim ve staj görmelerini, masraflarını deruhte ederek sağlarlar.

Hükümün çok yerinde ve isabetli bir hüküm olduğunu söylemekle yetiniyoruz.

Kanun hakkındaki incelemelerimizi bitirmeden önemli bir hususa daha dokunalım. Kanunun 112 nci maddesine göre, bir petrol hakkı sahibi bizzat veya bir mümessili veya Petrol Dairesince kabul edilmiş bir müteahhidi vasıtasıyla Türkiye'ye kendi petrol ameliyatı için Petrol Dairesince lüzumlu görülen, bütün malzemeyi bu kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren 25 sene müddetle gümrük ve diğer ithal vergi ve resimlerinden muaf olarak ithal eder. Ancak, meriyet tarihinden 6 yıl sonra başlamak üzere, petrol ameliyelerinde kullanılmak için dışarıdan getirilen malzeme aynı evsafda Türkiye'de yapılmaya başlanır ve fiatı da dış fiata nazaran % 15 ten daha pahalı olmazsa, bu gibi malzeme için zikredilen gümrük muafiyeti işlemez.

Bu hükümle petrol hakkı sahipleri, yabancı sermayeyi teşvik kanunundan faydalanarak yatırım yapan yabancı sermaye sahiplerine tanınmamış bir avantaja da sahip olmuş oluyorlar.

5 — Tatbikat ve Alman Neticeler :

Petrol Kanunu yürürlüğe girdikten kısa bir zaman sonra yabancı petrol şirketleri memleketimizde petrol aramak için teşebbüse geçmişler ve müsaadelerini alarak aramalara başlamışlardır.

1959 yılı sonu itibariyle 20 petrol şirketi arama faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bunlardan ikisi Türk, birisi Alman, biri Hollanda gerisi Amerikan şirketi idi.

Arama faaliyetleri yanında iki petrol tasfiyehanesi kurulması için teşebbüse geçilmiş ve bu yolda faaliyete girişilmiştir. Her iki tasfiyehane yerli petrol bulununcuya kadar ithal malı ham petrol ile çalışacak ve yerli ham petrol ticarî miktarlarda ve rekabet fiyatında temin edilebildiği takdirde bunu işlemeye mecbur olacaktır (23).

Tasfiyehanelerden biri memleketimizde petrol dağıtım ve satışı işleriyle uğraşan (Mobil, Shell ve B.P) tarafından Mersinde kurulacaktır. Takriben 440 milyon liraya mal olacak tasfiyehanenin yıllık kapasitesi 3.200.000 tondur. Adı geçen üç şirket bu maksatla Anadolu Tasfiyehanesi Anonim Şirketini kurmuşlar ve 1958 ekiminde gerekli belgeyi alarak harekete geçmişlerdir. Tasfiyehanenin ihalesi yapılarak 1961 yılı içinde faaliyete geçirilmesi için çalışılmaktadır.

Diğer tasfiyehane Türki Petrolleri Anonim Ortaklığı ile yine memleketimizde petrol dağıtım ve satışı işleriyle meşgul bulunan Caltex Şirketi tarafından müştereken kurulmaktadır. İzmit yakınında kurulacak tasfiyehanenin yıllık kapasitesi 1.000.000 ton olacak ve tasfiyehane 225 milyon liraya mal olacaktır. Harekete geçilebilmesi için gerekli belge müteşebbislere 1959 Aralık ayında verilmiştir (24).

1955 yılından itibaren arama şirketlerinin aldıkları ruhsatname sayısı ve bu ruhsatnamelerin kapladığı sahanın yüz ölçümü mütemadî bir artış göstermiştir. 1959 yılı sonunda ruhsatname sayısı 242 ye, arazinin yüz ölçümü 10.934.307 hektara çıkmıştır (25).

Bu şirketler içinde önemli miktarda istihsalde bulunan bir şirket vardır. Bu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığıdır. 1959 yılında Raman ve Garzan sahalarından 372.889 ton ham petrol elde edilmiştir. Aynı şekilde American Overseas Şirketinin Kâhtadaki kuyularından bir miktar petrol istihsal edilmiştir. Bu petrolden 17 bin ton Karayollarına satılmıştır. Fakat faaliyetler asıl

(23) Petrol Dairesi, «1958 Petrol Faaliyeti» Aynı daire neşriyatı, No. 3, s. 19

(24) Petrol Dairesi, «1959 Petrol Faaliyeti» No. 4, s. 21-22

(25) P. D. No. 4, s. 8

bütün ağırlıklariyle arama safhasındadır (26) 1960 yılında Adana civarında Bulğurdağ kuyusunda günlük istihsali 1.200 varil olan bir petrol bulunmuştur.

Arama ve istihsal faaliyetlerinin genişlemesiyle birlikte Devletin almakta olduğu devlet hissesi, devlet hakkı ve petrol harçlarında da daimî artışlar kaydedilmiştir. 1957 yılında bunların tutarı, bir evvelki seneye nazaran % 25 fazlasiyle, 5 milyon lirayı aşmıştı (27).

Arama işlerinin artışına paralel olarak artan iki şey daha vardır: Şirketlerin çalıştırdıkları personel sayısı ve yatırdıkları sermaye miktarı.

Petrol hakkı sahibi şirketlerin ve müteahhitlerin jeolog, mühendis, sondajcı, ve sair meslek gruplarına mensup yabancı personel mevcutları 1959 yılı sonunda 328 kişi idi. Bu arada 1959 yılı sonuna kadar 19 Türk personeli eğitim ve staj görmek üzere yabancı memleketlere gönderilmiştir.

Kanununun yürürlüğe girdiği 1954 yılından 1960 yılı sonuna kadar nakit, malzeme ve sair kıymetler şeklinde yabancı şirketler tarafından Türkiye'ye getirilen sermaye, kendilerinden alınan beyannamelere göre, 491.806.862 Türk lirasıdır. (85.391.781 Dolar) Buna ayrıca tasfiye şirketlerinin (İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş. ve Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş.) yatırdıkları 122.583.841 lirayı (13.620.426 dolar) ilâve etmek lâzımdır.

Aşağıdaki tablolar getirilen sermayeleri cins ve yıllar itibarıyla göstermektedir:

ARAMA ŞİRKETLERİNİN GETİRDİKLERİ SERMAYELER

	Nakit	Malzeme	Hak	Toplam
Türk Lirası	141.949.392	99.343.803	250.513.667	491.806.862
Dolar	27.640.632	18.059.749	39.691.400	85.391.781

(26) P. D. No. 4, s. 15, No. 13, s. 1

(27) P. D. No. 4, 31 v.d.

TASFİYE ŞİRKETLERİNİN GETİRDİKLERİ SERMAYELER

	Nakit	Malzeme	Hak	Toplam
Türk Lirası	25.149.653	50.415.787	47.018.400	122.583.841
Dolar	2.794.405	5.601.754	5.224.226	13.620.426

ARAMA ŞİRKETLERİNİN GETİRDİKLERİ SERMAYELER

<u>Yıllar</u>	<u>Türk Lirası</u>	<u>Dolar</u>
1954	654.794	233.855
1955	3.692.928	1.318.903
1956	17.735.245	6.334.016
1957	43.452.011	15.555.570
1958	105.252.924	26.265.602
1959	169.269.474	18.792.807
1960	151.749.586	16.931.028

1957 ye nazaran 1958 yılında göze çarpan bir artış olmuştur. Görünüştteki artış % 242, hakikî artış % 170 dir. İki artış yüzdesi arasındaki fark 4 Ağustos 1958 kararları ile resmî döviz kurlarına ilâve edilen primlerin hesaba katılmasıyla alâkalıdır (28).

Rafineri şirketleri asıl yatırımlarını 1960 yılında yapmışlardır. 1959 yılında faaliyete geçmişler fakat o yıl ancak cüz'î bir yatırım da bulunmuşlardır. (339 bin lira) İki rafineri şirketinden İstanbul civarında kurulanında bir kısım Türk Sermayesi de iştirak halindedir.

Yabancı petrol şirketlerine dair izahlarımıza son vermeden, bunların adetlerinde geçen yıl zarfında önemli bir azalma olduğunu kaydedelim. 1959 yılında on iki Amerikan; iki Alman, bir Hollanda, iki Türk ve bir Amerikan - Türk şirketi olmak üzere 18 şirket petrol sahasında faaliyet göstermekteydi. Bugün (Nisan 1961) 10 şirket faaliyet halindedir. Bunların yedisi Amerikan, bi-

ri Türk, biri Alman, ve biri Hollanda şirketidir. Diğerleri faaliyetlerini durdurmuşlar ve petrol faaliyetlerini terketmişlerdir. Bu azalmanın başlıca sebebi, Petrol Kanununda yazılı müddetler içinde bu şirketlerin petrol bulamamaları ve dolayısıyla aramalara devam hususunda arzularının kalmamasıdır.

Petrol faaliyetleri sahasında Türk sermayedar ve şirketlerinin yatırdıkları sermayeye gelince, 1957 yılı sonunda bu meblâğ 13.743.839 lira idi. 1958 ve 1959 yıllarında yeniden sırasıyla 8.810.732 ve 7.799.570 lira yatırılarak 1959 yılı sonunda cem'an varılan meblâğ 30.354.141 lira olmuştur (29).

Yerli ve yabancı bir arada petrol sahasının 1959 yılı sonuna kadar yatırılan sermaye 370.750.251 liradır. Yüzde itibariyle, bu sahaya yatırılmış sermayenin % 8.18 i yerli, % 91.82 si yabancıdır.

6326 sayılı Petrol Kanununun yürürlüğe girdiği Mart - 1954 tarihinden beri bu kanuna göre getirilip petrol faaliyetlerine yatırılan yabancı sermaye devamlı surette artmakta bulunmuştur. Yabancı sermayeyi teşvik kanunlarıyla ümit edilen neticeler alınmazken, petrol kanununun farklı bir gelişmenin muharriki oluşu, her halde, işin madde ve mevzuunun önemiyle alâkalı olmalıdır. Ayrıca, bu kanuna göre getirilen sermaye ve kârlarına kur garantisini tanınmakta olması, alınan netice ve başlıyan gelişme üzerinde tesir göstermekten hâli kalmamış olmalıdır.

(29) P. D. No. 4, s. 31